

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАО «ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦИАЛЬНЫХ НАУК
КАФЕДРА ПЕДАГОГИКИ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГИИ



ОБЩЕСТВЕННЫЙ СОВЕТ БАЗОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПО ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ
ОБРАЗОВАНИЮ СТРАН СНГ

КЫЗЫЛОРДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ КОРКЫТ АТА

ШКОЛА-ЛИЦЕЙ N101 ИМ.А. МУСЛИМОВА «ЗЕЛЕНАЯ ШКОЛА»,
(Г.КЫЗЫЛОРДА, РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН)

СЕТЕВАЯ КАФЕДРА ЮНЕСКО ПО ГЛОБАЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ИСРО РАО

ИНСТИТУТ ПОЧВОВЕДЕНИЯ, АГРОХИМИИ И ОХРАНЫ ПОЧВ «Н. ДИМО»
(Г. КИШИНЕВ, МОЛДОВА)

НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФОНД ИМЕНИ В.И. ВЕРНАДСКОГО

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции:

«ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В КОЛЛЕДЖАХ И ШКОЛАХ: ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ЗЕЛЕНых
МЕРОПРИЯТИЙ»

В рамках проекта ИРН AP14869631 «Модель «зеленая школа – зеленый колледж - зеленый университет» как
система развития экологизации образования»

г. Астана, 19 мая 2023 год

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАО «ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦИАЛЬНЫХ НАУК
КАФЕДРА ПЕДАГОГИКИ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГИИ**



**ОБЩЕСТВЕННЫЙ СОВЕТ БАЗОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПО ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ
ОБРАЗОВАНИЮ СТРАН СНГ**

КЫЗЫЛОРДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ КОРКЫТ АТА

**ШКОЛА-ЛИЦЕЙ N101 ИМ.А. МУСЛИМОВА «ЗЕЛЕНАЯ ШКОЛА»,
(Г.КЫЗЫЛОРДА. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН)**

СЕТЕВАЯ КАФЕДРА ЮНЕСКО ПО ГЛОБАЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ ИСРО РАО

**ИНСТИТУТ ПОЧВОВЕДЕНИЯ, АГРОХИМИИ И ОХРАНЫ ПОЧВ «Н. ДИМО»
(Г. КИШИНЕВ, МОЛДОВА)**

НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ФОНД ИМЕНИ В.И. ВЕРНАДСКОГО

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

**Международной научно-практической конференции:
«ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В КОЛЛЕДЖАХ И ШКОЛАХ: ОПЫТ
ПРОВЕДЕНИЯ ЗЕЛЕННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ»**

**В рамках проекта ИРН AP14869631 «Модель «зеленая школа – зеленый колледж -
зеленый университет» как система развития экологизации образования»**

г. Астана, 19 мая 2023 год

УДК 502/504:373.5
ББК 20.1:74.20
Э40

*Рекомендовано к изданию решением Совета факультета социальных наук
Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева
Протокол №1 от 22.05.2023 г.*

Главный редактор:

Длиббетова Гайни Карекеевна

д.п.н., профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилёва,
г.Астана, Республика Казахстан

Редакционная коллегия:

Дзятковская Е.Н., профессор, доктор биологических наук Института стратегии развития образования Российской академии образования, Член Общественного совета Базовой организации государств-участников СНГ по экологическому образованию

Садыкова С.Ш., профессор, кандидат архитектуры Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилёва, Почетный Архитектор РК

Кухарук Е.С., доцент, доктор сельскохозяйственных наук Государственного аграрного университета Молдовы, Член Общественного совета Базовой организации государств-участников СНГ по экологическому образованию

Курманбаев Р.Х., ассоц. профессор, кандидат биологических наук Кызылординского университета им. Коркыт Ата, Республика Казахстан

Саипов А.А., профессор, доктор педагогических наук Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилёва, Республика Казахстан

Абенова С.У., старший преподаватель кафедры психологии, PhD Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева, Республика Казахстан

Әкіміш Д.Е., магистр, аспирант Московского Государственного университета им. М.В.Ломоносова, Республика Казахстан

Технический редактор – магистрант Табаран Д.А.

Э40 «Экологические проблемы в колледжах и школах: опыт проведения зеленых мероприятий»: Сборник матер. Межд. науч.-практ. конф.-Астана, 19 мая, 2023 г. – Астана: Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, 2023. - 166 с.

ISBN 978-601-337-861-9

Настоящий сборник составлен по материалам международной научно-практической конференции «Экологические проблемы в колледжах и школах: опыт проведения зеленых мероприятий», состоявшейся 19 мая 2023 года в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева (г. Астана).

Материалы конференции предназначены для ученых, педагогов-предметников высших, средних учебных заведений, магистрантов, докторантов PhD и аспирантов, международных экспертов, представителей общественных организаций. Материалы публикуются в авторской редакции, редколлегия не несёт ответственность за содержание авторских материалов.

УДК 502/504:373.5
ББК 20.1:74.20

ISBN 978-601-337-861-9

© ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2023

планируют и организовывают зеленые мероприятия. Таким образом, зеленые мероприятия и события не только познавательны, но и необходимы для еще одного шага к устойчивому развитию района, в целом, и эколого-патриотического воспитания, в частности.

Список литературы:

1. Гайдукова И.Е., Совместная деятельность как педагогическая категория // Мир науки, культуры, образования. № 3 (40) 2013.
2. Давыдов, В.В. Виды обобщения в обучении. – М., 2002.
3. Обозов, Н.Н. Модель регуляции совместной деятельности // Социальная психология. – Л., 2007.
4. Общая психология. Словарь / Под ред. А. В. Петровского. 2005.
5. От стен Тункинского острога: историко-краеведческая повесть, посвященная 330-летию села Тунка / Анатолий Бобков. - Иркутск: Иркутский гос. ун-т, 2006. - 83 с.
6. Психологический словарь. М. Владос. 2007.).
7. Халудорова, Л. Е. Образ природы в творчестве поэтов и писателей Тунки: научно-практ. пособие / Л. Е. Халудорова, Г. Д. Аюшеева. — Улан-Удэ: Изд-во Бурят. госун-та, 2009. — 124 с.
8. Халудорова Л.Е. Шаг к школе устойчивого развития: воспитательный аспект // Воспитание – взгляд в будущее: приложение к Вестнику Бурятского республиканского института образовательной политики / Улан-Удэ, 2022. – 84 с.

УДК 373.1

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ҚАРАЛУ БАҒЫТТАРЫ

Шавалиева З.Ш.

*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан
Республикасы*

Жумажанова К.И.

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан
Республикасы*

Аңдатпа: Экологиялық білім мен тәрбие берудің халық педагогикасын пайдалана отырып, ұмыт қалған салт-дәстүр, ұлттық ерекшелігімізді насихаттау үлгілері кеңінен ашып көрсетілген. Қазіргі заман талабына сай оқыту барысында әрбір тақырыптан экологиялық білім және тәрбие берудің халық педагогикасының элементтерін тиімді қолданып және экологиялық білімді қалыптастырудың педагогикалық принциптері осы мақалада қарастырылған.

Түйін сөздер: экология, біліктілік, салт-дәстүр, халық педагогикасы, тәрбие беру, ұлттық құндылық, үлгі-өнеге, әділдік, ізгілік, инабаттылық.

Қазіргі заман қоғамының сұранысы және еліміздің жаңарған идеологиясы жасұрпақтың табиғатты қорғауға әзірлігін дамыту қабілетін мектептен бастап жаңа сапаға көтерілуіне міндет қойып отыр. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы білім беру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, осы саладағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптерін айқындайды және Қазақстан Республикасы азаматтарының, сондай-ақ, Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктердің және азаматтығы жоқ адамдардың білім алуға конституциялық құқығын қамтамасыз етуге бағытталған. Осындай ауқымды құжаттарды негізге алған республикамыздың экологиялық білім жүйесі мен табиғат қорғау қоғамдары, мекемелері өндірісті ұйымдастыру ісінде экологиялық талаптарын орындауды, білім жүйесінде ел болашағы - жастарды, жас ұрпақты табиғатты қорғауға тәрбиелеуге баса назар аударады.

Мемлекетіміздің тәуелсіздігін нығайтып, асқақ руханият пен азаматтықты өркендету, шынайы мәдени-этникалық мұраны жандандыру мен болашаққа аманаттау, ұлттық тектілікті сақтау, ең алдымен мектеппен байланысты. Шәкіртті мектепке алғаш қадам басқаннан бастап, өзінің ата-анасын, ұстаздарын құрметтеп сыйлауға, айнала қоршаған табиғатты, туған өлкесін сақтап-қорғауға, сол арқылы адамгершілік мінез-қасиетті орнықтыруға баулу – мектептің қоғам алдындағы атқаратын қызметі. Қазіргі мектептің бүгінгі күннің өзекті міндеттерінің бірі – жас ұрпаққа экологиялық білім беріп, қоршаған табиғи ортаны қорғауға, аялауға тәрбиелеу. Экологиялық білім беру педагогика ғылымдарындағы бағыт жастарға жалпы орта білім берудің құрамдас бөлігі болып саналады. Қазіргі кезде мектептер жастардың бастауыш сыныптан бастап, өз іс-әрекетінің саналы болуына, экологиялық білімінің білім мазмұны арқылы экологиялық танымның оңтайлы болуына қолайлы жағдай туғызылуы көзделеді [1]. Мұнымен бірге ол табиғатты қорғауға көмек берерлік халықтың тарихындағы игі дәстүрлерді жаңғыртуға, оны күнделікті өмірде тәжірибеге қолдана алуға мектеп қабырғасында дағдыландыру мәселелеріне назар аударған жөн.

Қазіргі қоғам барған сайын күрделене түсуде, жаңа ХХІ ғасырға сай өзгеше қабілет қасиетке ие ұрпақ қалыптасып келеді. Ал, мұның бәрі тікелей ғылым, білім саласына байланысты сондықтан да білім беруді жетілдіру жөнінде маңызды реформалар, жаңа технологиялар мен ғажап идеялар пайда болуда. Ұзақ жылдар бойы жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде өз халқымыздың педагогикалық аса бай мұраларын ұрпаққа беруді аңсаған едік. Жас жеткіншектерді халқымыздың тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін, ұлттық тәрбие ерекшеліктерін терең білуге, құрметтеуге үйретуге – міндеттіміз. Халқымыздың атадан балаға қалдырған халықтық педагогикасында, ғасырлар бойы жинақталған бай тәжірибесінде бала, ұрпақ, жастар арасындағы тәрбие мақсаттары жатыр. Мыңжылдық тарихы бар қазақ халқы өз ұрпағын өмірде, отбасында, тұрмыс-тіршілікте батырлық пен батылдыққа, әділдік пен адамдыққа, махаббат пен ізгілікке, инабаттылық пен имандылыққа үздіксіз тәрбиелеп отырған. Бұрын ата-ана тәрбиесіне көп көңіл бөлініп, баланы отбасы ғана емес, бүкіл ауыл болып тәрбиелеген.

Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі және оны көзінің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі ұрпаққа үлгі-өнеге боларлық дана ұғымдар, мақал-мәтелдер, нақыл сөз, аңыз әңгімелер арқылы жетіп отырған. Сондықтан әрбір ұстаз, тәрбиеші өзінің күнделікті жұмысында халықтық педагогиканың асыл маржанына үнемі көңіл бөліп, тиімді пайдалана білуі тиіс.

Қазақ халқы ғасырлар бойы қоршаған ортаның тәрбиелік әлеуеті зор екенін, оның жеке тұлғаны барлық жағынан дамытуға - денсаулығын нығайтуға, ақыл-ойын, адамгершілігін, еңбексүйгіштігін, әсемдікті сезінуін жетілдіруге ықпал ететінін жақсы білген; табиғи фактор физикалық және моральдық тұрғыдағы ұрпақтар сабақтастығы ретінде қарастырылды. Қазақтардың халықтық педагогикасы табиғатқа және адамға жақын, ол табиғатпен үйлесімді, табиғи қалыпта қабылданады. Табиғатпен үйлесімділік дегенді халықтық педагогикада өсімдіктердің, жануарлардың, адамдардың өмірінде бірдей сипатта көрінетін табиғат заңдылықтарын анықтау және ұғыну деп түсінеді. Адамды табиғаттың бөлшегі ретінде қарастыру барлық іс-әрекетті табиғатпен үйлесімді жағдайға келтіруді; табиғатқа құрметпен қарауды, бас июді, сүюді, қамқорлықпен қарауды талап етеді. Халықтық педагогикада экологиялық тәрбие беру үдерісінің табиғилығы жас ұрпақтың еңбекке араласуына байланысты. Бұрынғы уақытта балалар үй жануарларын күтуге, шаруашылық жұмыстарына ерте қатыстырып, соның нәтижесінде табиғатқа, жануарлар мен өсімдіктер әлеміне, адамдарға ойлы көзбен, ұқыпты қарауға бейімделген. Тәрбие үдерісін айналадағы табиғатқа рухани-тәжірибелік қарым-қатынасқа бағыттау экологиялық тәрбие жүйесінде маңызды рөл атқарады. Оқушылар табиғат қорғау ісіне белсенді қатысқан кезде ғана жанды және жансыз табиғат объектілеріне қамқорлықпен, аялай қарау қасиеті қалыптасады [2].

«Қызың өссе, қызы жақсымен, ұлың өссе, ұлы жақсымен ауылдас бол», «Қызға қырық үйден тыю, бір үйден жыю» деген нақыл сөздер осының айғағы. «Қызыңды бөтен үйге қондырма, ұлыңды бөтен үйден тойдырма» деп, ортақ талап қойған. Мұнда ұлдың да, қыздың да ретсіз жүруінің, мезгілсіз қыдыруының жағымсыз екендігін ұқтырып отырған. «Үлкеннің алдын кеспе, бос шелекпен өтпе» деп баланы үлкендерді сыйлауға, жол беруге тәрбиелеген. Еңбекке, төзімділікке, ептілікке, шеберлікке, шыншылдыққа, ар-ұят, әдеп, үлкенді сыйлау секілді қасиеттерді үй ішілік қарым-қатынастарда, тұрмыста ұрпақ зердесіне сіңіре білген бабаларымыз. «Сіз – деген сыпайылық, біз – деген көмек», «сыйға – сый, сыраға – бал», «Жаным десе жан семірер» деген мақал-мәтелдер арқылы игілікті істерге бастаған. Халық педагогикасының имандылыққа, адалдыққа, шыншылдыққа тәрбиелейтінін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Сондықтан балаларды кіндік қан тамған жерінің қасиетті тарихы мен мәдениеті және тілін, салт-дәстүрі, әдет-ғұрып ерекшеліктерімен таныстыра отырып, рухани жоғары деңгейде тәрбиелеу ұлы мақсаттардың бірі болмақ. Бұл үшін оқу-тәрбие сағаттарының маңызы ерекше. Қай заманда болсын есті де еңбексүйгіш, қайырымды ұрпақ тәрбиелеу парыз саналған. Әр халық өзінің тарихын жалғастыратын жас ұрпағын адалдыққа, әділдікке үндеп отырған. Бұл ретте ғасырлар бойы сұрыпталып, әртүрлі сыннан өткен салт-дәстүрлерімізді педагогикалық әдіс-тәсіл ретінде пайдаланамыз.

Қазақ елінің түп-тамыры – жұрты. Қат-қабат қайшылығы мол, күрделі кезеңде өмір сүрген Қожа Ахмет Иасауи – ақылдың, даналықтың кеменгер парасттың өкілі. Данышпан өзінің осы Ақыл кітабының беташарында негізгі қағида-шарт, парыз-қарыздарын байыппен баяндайды. Мұндағы ой-тұжырымдары сегіз жүйеден тұрады. Олар: Тәубашылық, Ғибадатшылық, Махаббат, Сабырлық, Шүкіршілік, Ризашылық, Заһидшілік (анықтық), Ғаріптік. Бұларды біздер бір нүктеге түйістіріп айтсақ, адам табиғаттың кілтін басқарып тұрған табиғатты танып-білу үшін не істеу керек, қандай уәжіп, парыздарды орындау қажет дей отырып, сондай-ақ адамгершілік, әділдік, адалдық, мейірім, рахым, табиғатқа деген сүйіспеншілік сияқты мәселелер сөз болады. Мұнда ғаріптік жолға мән беріледі. Оның мән-жайын сараптап өткізеді. Аталған сегіз жүйе табиғатты қорғаудың ізгілікті саналы, ұстанымын орнықтыруына негіз болады.

Нұр, Құт, Бақ, Дәулетке қатысты адам болмысында қандай қасиеттер мен әдіс-тәсілдер қажет деген сауалға ізгілікке сүйеніп, Жүсіп Баласағұни кейінгі ұрпақ үшін өмірлік, классикалық тұжырым-түйінді өзінің «Құтты білік» еңбегінде жан-жақты сипаттап берген.

Адамның танымы үнемі қабылдап отырады, себебі қоғамдық құндылықтар өзгерісте болып, уақыт пен кеңістік өзінің таңбасын дүниетанымның «шыңбайына» батырып жібереді.

Жүсіп Баласағұн ізгіліктің төрт негізін қалаған: Әділ (заң), Дәулет (құт, бақ), Ақыл-парасат (интеллект), қанағат-ынсап. Білімнің тұжырымына тірек боларлық негіздер. Егер, біз де отбасы, мектеп қабырғасында берілетін білімді осы бағыттарға сүйене отырып, ұлттық сипатта бергенде «Қара шал», «Қара кемпір», «Бозторғай» секілді өзегінді өртеп, намысыңды қоздырып, көзімізге жас әкелетін қайғылы өлеңдер тұмаған болар еді. Экологиялық білім алудың ізгілікті ұстанымына біздер Жүсіп Баласағұнның мына бір даналық пайымдарын негізге аламыз: ақыл, парасат, ниеті түзу, сөзі шырын, өнерлі, білімді, қолы ашық, пейілі кең, көзі тоқ, кек сақтамайтын асыл құлықтар [4].

Бір кезде елімізде адамзат баласының санасын улап келген керітартпа күш ретінде қудалауға ұшыраған дін ешкімге қиянат жасауға жол бермеген. Керісінше, адамдардың көңіліне ізгілік қасиеттерді, имандылықты қалыптастыруға қызмет етті.

Халқымыздың ақын-жыраулары Асан қайғы, Қорқыт ата, Бұқар Жырау Қалқаманұлы және т.б. жыр толғауларында табиғат мәселесі негізгі орын алады. Олардың болмыс, тіршілік, табиғат жайындағы ой-толғаныстары, мақал-мәтел, шешендік сөздері табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырып, оны қорғауға сақтауға тәрбиелейді. Асан қайғының толғауларында туған елінің табиғаты, жер байлығы, географиялық ерекшелігі, өсімдігі, халқы,

жан-жануарлы, тұрмысы философиялық тұрғыдан сөз болады. Ол жүрген жерінде әрбір елге, қонысқа сын айтып, баға беріп отырған.

Халық педагогикасын тәрбие жұмыстарында қолданумен бірге оқу үрдісінде қолдану арқылы, ұстаздық шығармашылықты жетілдіре түсеміз [3]. Мектеп оқулықтарына халық педагогикасының нұсқаулары жүйелі түрде ендірілмей келеді. Мысалы, санамақ, жаңылтпаш, ертегілер кейбіреулерінде жоққа тән. Сондықтан да оларды толықтырып, қосымша құжаттармен қолданамыз. Халық педагогикасы үнемі даму үстінде. Жаңылтпаштардың жаңа түрлері тек тіл ширатып қана қоймай, дүние танытады.

«Ұлы ұяты әкеге, қыз ұяты шешеге» – деу арқылы халқымыз ата-ананың, үлкендердің жас ұрпақ тәрбиелеудегі орнын көрсеткен. Қазақ халқы ұстаған қағидасын, түйген философиялық ойын жан-жақты қарастырып бір ауыз сөзге сыйғызып бере білген.

«Адамға көбінесе үш алуан адамнан мінез жұғады. Біріншісі ата-анадан, ұстазынан, құрбы-құрдасынан» – деп ойшыл Абай атамызда өте дұрыс айтқан. Осы пікірді халық педагогикасында: «Ұстазына қарай шәкірті», «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы», «Аға-жаға, ұстаз-пана», – деген мақал-мәтелдер арқылы құптайды. Бірақ құрғақ өсиет, құнсыз уағыз арқылы емес, жеке бастың үлгісімен, тапқыр тәсілімен тәрбиелеу орынды. Жасөспірім алдына үлкен мақсат қоя білсе ғана ол биікке ұмтылады. Сондай ұмтылыс үстінде өседі және жетіледі. Армансыз биікке самғау жоқ екенін ұғындыруымыз керек. «Армансыз ұлан, қанатсыз қыран», «Арманы жоқтың, пәрмені жоқ» деп парыздықтан сақтандырамыз [4]. Жас ұрпақты өмірге дайындап, олардың «Сегіз қырлы, бір сырлы» азамат болуы үшін тәрбиенің барлық түрін ұштастыра, ұластыра жүргізуіміз керек. Халық педагогикасында мынау – ақыл-ой тетігі, мынау – эстетикалық тәрбие құралы дейтін жекеленген тәрбие құралы жоқ. Кез-келген тәрбие құралына талдау жасасақ, ақыл-ой, дене, еңбек, адамгершілік тәрбиелері іштей сабақтасып, араласып жатқанын көреміз. Әдептілік, сыпайылық, кішіпейілділік, мейірімділік, иманжүзділік қасиеттердің бәрі де ар-ұят, ұждан тазалығынан туындайды. Ар тазалығы өзгеге қиянат жасамауға, шыншыл болуға баулайды. Ұлттық табиғатымызға сай келмейтін педагогикадан гөрі халық педагогикасының маңызы зор. Ол үшін халқымыздың тәлім-тәрбиелік негіздерін отбасында, бала-бақшаларда, әртүрлі сатылы мектептерде және қоғамда қолдануымыз қажет.

Адам-табиғат жүйесіндегі байланыс – тарихи дамудың маңызды мәселелерінің бірі. Қазіргі кезде адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы ерекше көңіл бөлуді талап етеді. Жер шарындағы халық санының өсуі табиғи ресурстар қорын пайдалану көлемін арттыруда. Соңғы уақытта адамның өндірістік қызметінің әсерінен тірі ағзалардың тіршілік ортасы ластанып, қауіпті жағдайлар тудырып отыр. Адамзаттың болашағы өзекті мәселелердің шұғыл шешімін қажет етеді. Табиғи тепе-теңдік бұзылса, биосфераға қауіпті, қоршаған орта ластанады, түрлердің жойылуына әкеледі. Сондықтан да табиғат заңдарын танып-білу нәтижесінде оның байлықтарын ұтымды пайдалану, Жер табиғатын аялау әрбір азаматтан экологиялық сауаттылықты талап етеді.

Қазіргі кезде экология ғылымы көбіне адамның шаруашылық іс-әрекеттерінің табиғатқа және оның құрамдас топтарына тигізетін әсеріне басты назар аударуда. Өйткені соңғы жылдары адамның іс-әрекеті (антропогендік әсерлер) биосферада тарихи дәуірлерде қалыптасқан биологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына орасан зор әсерін тигізетіні осының алдында баяндалды.

Келешек ұрпақты экологиялық апаттан сақтап, биосфераны қорғаудың бірден-бір жолы – әрбір адамды табиғаттың карапайым даму, зат және энергия алмасу заңдарымен, оның теориялық негіздерімен қаруландыру. Өйткені, қазіргі кездегі экологиялық дағдарыстар мен тоқыраулардың пайда болуы - адамдардың экологиялық сауатсыздығының нәтижесі.

Халық ертеден-ақ өзінің арман-мұңының бесігі болған, ерлік салт пен дәстүрге бай табиғи сыры мол, әсем жерлерді жырға қосып, оны мадақтаған. Мұндай жырларда жер мадақтау жалаң күйінде емес, халық тарихынан жарқын бір көріністерімен

байланыстырылады. Осындай тамаша көркем, әсем жыр шумақтарын оқырмандар оқи отырып, оның әсерлі сырын көңіліне тоқып, сұлулығына сүйсінеді [5].

Халқымыздың табиғатқа деген кайырымдылық, камқорлық сезімі, аялы алақаны, көздің карашығындай қорғай білуі аты аңызға айналған Асанқайғы, күй атасы Қорқыттың өсиетке толы сөздерінен де елеулі орын алған. Қорқыт бабамыздың: «Кара орманың шайқалмасын, мәуелі ағашың құламасын» деген сөзі көп нәрсені аңғартады.

Әрбір халықтың туған жерін, оның табиғатын сүйе білу – адамгершілік парызы.

Жүсіпбек Аймауытовтың «Қартқожа» романындағы кейіпкер сөзімен айтсақ, «Ыстық қой, шіркін, туған жер! Туған жерге жеткенше, қайтіп дәтің шыдайды? Кім сүймесін өз жерін? Сүймесе, сүймес зердесіз, шерсіз жүрек, тілеуі бөлек жетесіз...».

Табиғат сұлулығынан, әдемілігінен, әсемдігінен бойына қуат, жүрегіне шуақ сыйып, аса зор іңкәрлік сезімге бөленген, халқымыздың мақтанышы болған ақын Мағжан Жұмабаев «Табиғат - адам баласын дүниеге келтіріп, бойындағы бар махаббат мейірі мен шұғылалы шуағын жүрегімізге ұялатқан Ана» – дейді. Ата-бабалардың даналық сөздеріне қанып өскен (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А. Құнанбаевтың) еңбектерінде табиғатқа көзқарастарының ғылыми әрі тәрбиелік мәні мол.

Қазақтың сыршыл, ойшыл ақыны (Сәкен Сейфуллин, ғұлама жазушы Мұхтар Әуезов, Сәкен Жүнісов, Шыңғыс Айтматов, Сапағали Әсіпов, Шерхан Мұртаза) т.б. ақын-жазушылар еңбектерінде табиғаттың кіршіксіз тазалығы, әсемдігі, шығарма кейіпкерлерінің әр кезде ахуалы мен пейзаждық бояулардың қатарласа келуі, неше түрлі аңыздар арқылы табиғат пен адам арасындағы өзара байланыстылық т.б. шебер бейнеленген. Мұндай туындылардың жастардың экологиялық сана-сезімін оятып, экологиялық мәдениетін көтеруде рөлі ерекше.

Ғылыми әдебиеттерде оқушылардың табиғатқа қарым-қатынасына олардың жеке ерекшеліктері, тұрғылықты жері, ата-анасының мамандығы және білімі де әсер ететіндігін көрсетеді [6].

Қоршаған орта жайында жүйелі түрде тиянақты білім беру, бүкіл халықты қоршаған ортаны қорғауға тәрбиелеу және осы мәселелерді ғылыми тұрғыдан шешу проблемасы Заң жолымен жүзеге асатын болады.

Халық педагогикасының негізгі мақсаты – өзінің бай тәжірибесіне сүйене отырып, келер ұрпақты өнер-білім меңгеруге, еңбек етуге, ауыл-аймақтың, өз Отанның ар-намысын қорғауға, адамгершілік қасиеттерге баулу болып табылады. «Болашақ бүгіннен басталады» демекші, сол болашақтың адамдары қай жағынан болса да тамаша адам болуы тиіс. Олар әр жақты келісті адам болуы керек. Ол тек еңбекқор, адал, білімді, көп оқыған, ақылды болып қана қоймай, сонымен бірге тәрбиелі, көркем де әсем болуы қажет. Қазақ халқы - әсемшіл халық, рухани мәдениет жасауды басты міндеттердің бірі деп санайтын халық. Сол үшін де өмірдің жарқын сипатын, сұлу-сипатын, моральдік қасиетін үнемі басшылыққа алу керек. Кез келген халықтың тәрбие беру ісінде өзіне тән ерекшелігі болатын секілді, қазақ халқының да сан ғасырлар бойы жинақтаған бай тәжірибесі қалыптасқан.

Жас ұрпаққа ізгі тәрбиелерді қалыптастыруда ғұлама ғалымдар, шешендер мен билер, ақын-жыраулар, сал-серілердің өзіндік сара жолдарының болғаны, олардың шығармаларындағы тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерін, өнегелі істері бүгінгі ұрпақтың рухани, мәдени жетілуіне, саналы, білімді де мәдениетті тұлға болып қалыптасуына ықпалын тигізетіндігі даусыз. Бүгінгі адамның өмірі мен әрекетінің кез келген санасында ұлттық эстетика тәрбие ар-намыссыз тіршілік етуге болмайтындығы шындық. Қоғам және адам өміріндегі ұлттық ерекшеліктер аясының кеңейуі тек ұрпақтан-ұрпаққа тарихи-мәдени мұраларды беруді ғана міндеттемейді, сонымен қатар аға педагогиканың халықтық бай тәжірибесін молайта отырып іс жүзіне асыруды талап етеді [7]. Ол үшін жас ұрпақтың тәрбиесі ұлттық-халықтық педагогиканың қажеттігін туғызып, қабілетін дамыту және қалыптастыру әлеуметтік сұранысқа айналуы қажет.

Қорыта айтқанда, қоршаған табиғи ортаға қамқорлық жасау, оның бар байлығын адам игілігі үшін мейлінше ұтымды пайдалану, қорғау және көркейту ісі бүгінгі күн талабына сай туындап отырған мәселе. Табиғат қаншама бай болғанымен, оның сан алуан

ресурстарының қай-қайсысы болмасын шексіз емес екендігін күнделікті өмірдің өзі дәлелдеп отырған тұста экологиялық үздіксіз білім беруді заңдастыру ұстанымы мен қоршаған табиғи ортаны қорғау саласында экология кодексін қабылдау ұсынысы еңжарлыққа бой алдырмай, көзі қарақты, ойы ұшқыр азаматтардың қолдауын күтетін қоғамдық тұжырым деп білеміз.

Ал, бұл тәжірибе халықтың жаппай экологиялық мәдениетін көрсететін белсенділік қабілетінсіз мүмкін емес. Сондықтан да экологиялық білім мен тәрбие қоғамның әрбір мүшесіне табиғатты қорғауға немқұрайлылықпен қарамауды үйретіп, қоғам мүшесін әрқашанда қоршаған ортаны қорғауға дағдыландыруды көздейді. Осыған байланысты мынадай қорытынды жасауға болады:

1. Оқыту барысында әрбір тақырыптан экологиялық білім және тәрбие берудің халық педагогикасы элементтерін және экологиялық білімді қалыптастырудың педагогикалық принциптерін пайдаланған дұрыс.

2. Оқушылардың экологиялық көзқарасын қалыптастыру үшін әрбір сабақтың және сыныптан тыс жұмыстардың мүмкіншіліктерін тұрақты түрде пайдалану керек.

3. Оқыту заңдылықтары мен заңдарының орындалуын көрсету барысында, оларға сәйкес келетін ғылыми-техникалық прогрестің бағыттарын мысалдарын көрсетілуі қажет.

4. Жоғары сынып оқушылардың экологиялық білімін қалыптастыру үшін, жаңа материалды өту барысында экологиялық мазмұнды мысалдар, есептер, тәжірибелер және тест сұрақтары кең көлемде кешенді түрде пайдаланған дұрыс.

5. Экологиялық материалдарды оқушыларды сабақ барысында ғана емес, сыныптан тыс сабақтарында тиімді пайдалануы керек.

Қай кезеңде де табиғатты қорғау, қоршаған ортаның тазалығы үшін күрес өзекті мәселе болып қала береді. Күрес үлкен өндірістердің, техниканың зияндылығын ғана анықтап, соларға айып төлету, зиянды өндірісті жабудың жолын іздеумен шектелмейді. Табиғатты қорғаудың алуан бағыттағы жолы бар. Сол бағыттарды, заңдылықтарды терең зерттеу үшін де экология ілімін зерттеу, терең білуге ұмтылыс бастауыш мектептерден бастау алуға тиісті.

Экологиялық білімнің бастауыш кезеңдері, жас жеткіншектерге түсінікті әдістемелері қандай болу керек деген педагогикалық қағида өмір алға жылжыған сайын жетіле беруі керек. Ғылымның да қажеттілігі осы тұрғыдан танылады.

Адам баласы дүниеге келгеннен бастап тәрбиелеуді талап етеді. «Жас бала – жаңа өркен жайған жасыл ағаш тәрізді» – дейді қазақ халқы. Жерге отырғызған жас көшетте өркен жайған жасыл ағаш болып, тамыры тереңдеп, жапырағы жайқалып саялы ағаш болып үлкейгенше мәпелеп күтіп, үзбей тәрбиелеуді керек етеді. Адам да сол тәрізді. Олай болса, ұстамды, көргенді, парасатты, түп-түзу, жып-жинақы, әсем бейнелі адамға қараудың өзі тым жарасымды. Жастарымыздың үлгілі, ішкі-сыртқы адамгершілік, эстетикалық саналары биік дәрежеде болуына барлығымыздың да ат салыса қатысуымыз қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Volkov G.N Modern folk pedagogy as a functioning the phenomenon of democracy and humanism in education Cheboksary:Chuvash,1993.
2. Қалыбекова А. Қазақ тәрбиесінің асыл мұрасы.-Алматы:БАУР, 2011.
3. Бекқожаева Ә. Орта мектептің физика курсына экологиялық білім және тәрбие берудің әдіснамалық негіздері. Педагогика ғылымдарының магистрі академиялық дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Қызылорда, 2013.
4. Ж.Баласағұн. Құтты білік.А., Жазушы, 1986, 430б.
5. М. Тандамалы шығармалар. //Өлеңдер, поэмалар, зерттеулер, аудармалар. – Алматы: Ғылым, 1992. – 50 б..
6. Зверев И.Д. и др. Концепция и программа деятельности общеобразовательной школы по экологическому образованию-М., 1991.
7. Бейсенова А.С., Шилдебаев Ж.Б. Путиразвития экологического знания учителей // Поиск (серия естественных наук). - № 4. - 1995. – 47с.